

Namn att minnas

Harald Edelstam

Den uppmärksamme vandraren på Djurgården i Stockholm kan inte underlåta att förr eller senare stöta på Edelstams väg. Den är dock inte uppkallad efter Harald Edelstam — trots att man redan i rikets metropoler kan finna exempelvis Dag Hammarskjölds väg, Dag Hammarskjöldleden etc. I själva verket torde den vara avsedd att hedra minnet av en aktningvärd lagstiftare och konstfrämjare, justitierådet Axel Edelstam, som på sin tid var såväl ordförande i Sveriges allmänna konstförening som preses i Konstakademien.

Han är emellertid knappast släktens — före Harald — mest berömde ledamot. Såsom sådan lär man få räkna ättens själve grundare, den så förhållandevis sent som år 1809 i adligt stånd upphöjde Gustaf Fahlander. Den förste Edelstam, som slutade sin bana som landshövding i Västerbottens län, var en av hjältarna under 1808—9 års finska krig, och det var för sina bedrifter som sådan han adlades. Att dessa bedrifter gått till eftervärlden beror väl framför allt på att de besjungs av Runeberg i "Fänrik Ståls sägner", där Fahlander i en dramatisk episod figurerar som Sandels' närmaste man: "Och den tappra Fahlander han dröjde ej mer..." Det är uppenbarligen mindre på den blide konstluskaren än på den tappra krigaren vid Virta bro, som Harald Edelstam brås när han hemför sina landsmän i säkerhet.

Numera finns det två sätt att göra diplomatisk karriär. Det ena är det gamla vanliga, konventionella för att inte säga reaktionära, representerat av namn som låt oss säga Erik Boheman och Gunnar Hägglöf. Det andra är det moderna, okonventionella och om inte direkt revolutionära, så åtminstone revolutionerande, representerat av exempelvis Lennart Klackenberg och Jean-Christophe Öberg. Det förra är förknippat med begrepp sådana som neutralitet, objektivitet, opartiskhet, protokoll, lojalitet och diskretion. Det senare är förknippat med begrepp sådana som engagemang, subjektivitet, partitagande, publicitet och indiskretion.

Man kan kanske säga att det är först sedan den gamle juristiske Östen Undén lämnade UD och efterträddes av en ordförande i Stockholms arbetarkommun, som den tidsenligare, mera samhällstillvända eller rättare samhällsomstörtande diplomatin börjat tillämpas. Men ära den som äras bör. Det var inte Klackenberg eller Öberg, som kom först när det gällde att introducera den nya diplomatiska tekniken i svensk utrikesförvaltning. Det var Harald Edelstam.

Riktigt när Harald Edelstam övergick från den reaktionära till den revolutionerande diplomatin är svårt att med bestämdhet fixera, men då han i början av detta decennium för första gången framträdde som vänsterradikal gerillakämpe kom det onekligen som något av en överraskning för hans gamla vänner och bekanta hemma i Sverige. Edelstam — sonson till en häradsövding och son till en kammarherre — började nämligen sin verksamhet i utrikesförvaltningen som en nästan karikatyriskt konventionell ung diplomat. År 1939, sedan han efter avlagd jur kand-examen antagits som attaché i UD, var han djupt medveten om sin nya värdighet. Han umgicks ogärna med andra utomstående än sveagardister, han bar näsduken instucken i manschetten, och den örnnäsa till vilken han någon gång förde denna duk hölls högt i vädret.

Snart skulle han emellertid få stifta bekantskap med tillvarons allvar i form av krigsårens bistra realiteter. Krigsutbrottet upplevde han som attaché vid beskickningen i Rom och efter ett år i Berlin placerades han år 1943—44 som attaché vid svenska generalkonsulatet i Oslo. Det blev på många sätt avgörande för honom. Sverige hade som bekant vid denna tid ingen beskickning i Oslo och generalkonsulatet var vårt lands högsta diplomatiska myndighet i Norge. Det var därmed också en replipunkt för alla norska patrioter. Nu uppkom legendbildningen om "den sorte Pimpernel" — en benämning härledd ur Edelstams likhet med en zigenarprimas eller indianhövding — som dolde norska motståndsmän i sin

källare. Själv har Edelstam klokt och klädsamt nog varit förtegen i detta avseende. Att de historier om hans bedrifter, som den gången vann spridning och nu av massmedia upprepats i samband med den chilenska tragedien, innehåller mer än ett korn av sanning kan knappast betvivlas. Till de rena legendernas värld kan man nog däremot förvisa påståendet om att han efter sin hemkomst skulle "bestraffats" med att få sitta och sortera papper på UD:s vind. Eldiga eftermiddagsjournalister tycks anse att det går en rät linje mellan Edelstams verksamhet i Norge och den för vilken han 30 år senare vunnit berömmelse. Den synpunkten kan diskuteras. Däremot ligger det onekligen nära till hands att förmoda, att Edelstams upplevelser i Norge var en psykologisk förberedelse för den okonventionella typ av diplomati han senare skulle företräda.

Tills vidare fortsatte han emellertid med den konventionella. Efter att under "skördetiden" ha varit utrikesministerns handsekreterare pendlade Edelstam under 50-talet mellan UD och Warszawa, Haag och Wien för att år 1962 bli generalkonsul i Istanbul. Fyra år senare blev han sändebud i Djakarta. Riktigt vad som förvandlade Edelstam från en äventyrslysten men mycket ståndsmedveten playboy till en vänsterradikal frihetskämpe är som ovan framgått inte fullt klart. När han år 1969 utnämndes till ambassadör i Guatemala väckte han i varje fall snart uppseende ej blott genom att hålla sig med en gris som gårdvar i stället för en hund utan framför allt genom att hålla öppet hus för sina vänner och meningsfränder i den guatemalteckiska guerillan. Tack vare en lycklig slump råkade Edelstams sinnesändring i tiden sammanfalla med

en liknande sinnesändring hos utrikesledningen, och som svenska regeringens sändebud i Allendes Chile, dit han anlände 1972 och som då blivit ett av den svenska biståndsverksamhetens huvudmottagarländer, passade givetvis Edelstam som hand i handske. Denna gång hängde alla bitarna i pusslet samman: den regering hos vilken han var ackrediterad hade också hans öppet uttalade politiska sympatier.

Naturligtvis har situationen efter den desperata militärkuppen blivit mera problematisk, men att Edelstam redan hunnit utföra en uppseendeväckande insats för att skydda icke blott svenska medborgare utan också latinamerikanska vänstermän från skilda länder mot övergrepp från juntan är uppenbart. Sedan veckor hör han till eftermiddagspressens förklarade hjältar, där han från den till "gerillanäste" förvandlade kubanska ambassaden — Sverige är givetvis Kubas skyddsmakt i Chile — "med fara för eget liv" leder befrielseaktionerna, som nu skall ha räddat flera hundra personer. Det är som om man såg den tappre Fahlanders vålnad. Själv säger Edelstam mera nyktert att det nog dröjer innan man kommer sig för med att skjuta ned den svenske ambassadören.

Hur som helst skall man inte underskatta betydelsen av all denna publicitet kring den svarta nejlikan, som blivit röd. Klackenbergs och Öberg har kommit alldeles i skuggan. Sveriges utrikesförvaltning har fått sin egen Robin Hood, eller kanske snarare Che Guevara. Ett memento, kanhända, för alla rätttrogna hemmavarande aspiranter på utrikesministerposten?

GU